BİR OSMANLI ERMENİSİNİN ACI SONU

Gümüşsuyu Apartmanı'ndan ölüme!

Şimdi Beyoğlu'nun eski salonlarından geçenler, kristal avizelerin uzun zaman önce söndüğünü görüyor. Bir zamanlar iki adam orada iskambil oynamıştı. Birinin adı Talat'tı, diğerinin Krikor. Birinin elinde imza yetkisi vardı; diğerinin elinde kalem. Biri en yakın dostunu öldüren imzaları attı; diğeri öldü. Aralarındaki dostluk, tarihin en sessiz odalarından birine kapatıldı.

Sebahattin Çelebi

İstanbul'un Beyoğlu'nda, bir zamanlar kristal avizelerin altında iskambil oynayan iki adam vardı. Birinin adı Talat'tı; Osmanlı'nın Dahiliye Nazırı, sürgün emirlerinin altına imzasını atan adam. Diğerinin adı Krikor Zohrab'tı; üç dönem boyunca İstanbul mebusu, Osmanlı barosunun en parlak avukatlarından biri, Ermenice ve Fransızca öyküleri Avrupa salonlarında okunan bir yazar. İki adam yıllardır dosttu. Talat, Zohrab'ı evine çağırırdı; sofraya birlikte otururlardı. Zohrab'ın masasında da Talat ağırlanırdı. Şehir biliyordu bunu. Ermeniler, *"Bizim Zohrab'ımız onların yanında, korkmayın."* diye fısıldarlardı.

O dostluk, Krikor Zohrab'ın hayatını kurtarmadı.

24 Nisan kabusu

24 Nisan 1915. Beyoğlu'nun, Kadıköy'ün, Beşiktaş'ın evlerinin kapıları gece yarısı çalınmıştı. İki yüzden fazla Ermeni aydını, yazar, doktor, papaz, müzisyen, yataklarından alınmıştı. Aralarında Komitas Vartabed vardı; Ermeni halk müziğini Avrupa'ya tanıtan büyük rahip. Daniel Varujan vardı; yirmi sekiz yaşındaki şair, henüz yeni evlenmişti. Siamanto vardı; dizelerinde 1909 Adana katliamlarının acısını taşıyan adam. Diran Kelekian vardı; Sabah gazetesinin başyazarı. Hepsi Ayaş'a, Çankırı'ya, isimleri henüz duyulmamış yerlere gönderiliyordu.

Krikor Zohrab o sabah uyandığında, bir mebus olarak hâlâ dokunulmazdı. Ama dostlarının düştüğü durum onu kahretmişti.

Oturdu, kalemine sarıldı, Talat Paşa'ya; dost bildiği insana yazdı. Mektuplar gitti; cevap gelmedi. Parlamentoda bir oturumda ayağa kalktı, arkadaşları için söz aldı. Salonda sessizlik oldu. Talat Paşa'nın yüzünde, anlatıldığı kadarıyla, bir yarım gülümseme vardı; insanın gülmek için değil de gülmemek için kullandığı türden bir gülümseme.

Aynı günlerde Amerika'nın İstanbul büyükelçisi Henry Morgenthau, Zohrab'ı kabul etti. Hatıralarında o günü şu ifadelerle not alacaktı:

"Bu zarif ve kültürlü adam, gözleri yaş içinde, halkının yaşadığı dehşeti bana naklediyordu."

Morgenthau, Talat'ı sıkıştırdı. Talat'ın o yaz boyunca tekrarladığı cümleler tarihe geçti. Bir keresinde elçiye, *"Ermeni meselesi diye bir şey kalmadı; çözdük,"* anlamına gelen sözler söyledi. Morgenthau şaşkındı. Ama Talat şaşkın değildi. Onun zihninde mesele çözülmüştü; Krikor Zohrab adındaki dostu da ister istemez o *"mesele"*nin içindeydi.

Bir mebusun dokunulmazlığı bir kâğıt parçasıydı.

Mayıs sonu ya da haziran başıydı; Parlamento, Zohrab'ı koruyan zırhı kaldırdı. O gece evine geldiklerinde küçük kızı Dolores yataktaydı. Adı Latince acılardan geliyordu; acılar, babasının kütüphanesinde duruyordu; Fransızca, Ermenice, Türkçe ciltler son kez raflarda parlıyordu. *"Karısının elini tuttu mu, kızının saçını okşadı mı?"* bunları bilmiyoruz. Ama biliyoruz ki bir adam o gece evinden ayrıldı, bir daha geri dönmedi.

Yanına bir başka mebusu kattılar: Vartkes Serenguliian. Erzurumlu bir Ermeni sosyalist, Hınçak partisinden, sert dilli, korkusuz bir adam. Vartkes yıllarca Talat Paşa'yla siyasî kavgalar etmiş, sonra barışmıştı. Şimdi ikisi birlikte yola çıkarılıyordu; sözde Diyarbakır'daki Divan-ı Harp'te yargılanmaya.

Trene bindiler. Haydarpaşa'dan güneye, İslahiye'ye doğru. Zohrab'ın penceresinden Anadolu geçti. Tarlalar, köyler, mezarlıklar. İstanbul'un ışıklarından uzaklaşırken yazdığı birkaç mektubu yola düşürdü; bazıları kayboldu, bazıları yıllar sonra ortaya çıktı.

Halep'te bir kez daha umut yandı söndü.

Cemal Paşa, Suriye cephesi kumandanı, onları Halep'te kabul etti. İttihat ve Terakki'nin üç paşasından biriydi Cemal; Talat'la birlikte sürgün emirlerine imza atmıştı. Ama

Fotos: https://zohrabcenter.org/

Suriye'de bazı Ermenileri sakladığı, bazılarına göz yumduğu söylenmişti; tarih onun için hâlâ çelişkili bir hüküm taşıyor. Cemal Paşa onlara çay ikram etti, hatır sordu. Sonra ikisini de yola çıkardı.

Şehrin dışında, Halep'in tozlu yollarında, jandarma muhafızları yerlerini başkalarına bıraktı. Çerkez Ahmed adında bir adam aldı emaneti. Çerkez Ahmed, İttihat ve Terakki'nin *"fedaileri"*ndendi; Teşkilat-ı Mahsusa'nın gayrıresmî kollarından. Daha önce Erzurum'da, Van'da işler görmüştü.

Onun adı; bir ölüm fermanı demekti.

Karacurun yakınlarında bir taş vardı.

Urfa ile Diyarbakır arasında, Karacurun denilen bir mevkide, yol bir